

УДК 930.2.Кордуба

Уляна Великопольська

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА У НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ МИРОНА КОРДУБИ.

В статті досліджується вклад українського історика М. Кордуби в розробку важливіших проблем історичного джерелознавства. Аналізується запропонована ним класифікація історичних джерел, а також способи і методики визначення ступеня їх достовірності.

У модерний період розвитку всесвітньої та європейської історії, особливо у ХІХ–ХХ ст. дедалі більший вплив на її формування намагається чинити історична наука та продукувані нею науково-історичні знання, які претендують на неупереджене й незаангажоване представлення історичних подій і явищ, що спираються на уважне студювання історичних джерел і їхню інтерпретацію в категоріях і вимірах історичного часу та простору того періоду, коли вони відбувалися¹. Кожне з джерел окремо відображає лише певний фрагмент історичної дійсності. Незважаючи на їх цілковиту своєрідність та неповторність, всі вони є органічною частиною великої спільності – джерельної бази історичної науки. Проблеми її дослідження, з'ясування обставин створення та функціонування, становлять фактографічну основу наукових знань та фундамент історичного джерелознавства.

Джерелознавство постало як особлива дисципліна у межах методології історичного дослідження, оскільки саме історична наука систематично використовує джерела з метою пізнання минулого². Однак сьогодні цілком очевидно, що проблеми, які спеціально розробляє джерелознавство, розглядаються не лише істориками, а ширшим міждисциплінарним простором гуманітарних досліджень³.

В останні десятиліття у істориків значно змінилося ставлення до епістемологічних проблем. Нове розуміння питання самодостатності історичного джерела, не лише як засобу для отримання інформації про факти, але як реального об'єкту з

доступними для дослідження параметрами, починає змінювати менталітет історика⁴.

Як окрема ділянка історичних знань в Україні, джерелознавство формується у другій половині XIX ст. Це пов'язано із заснуванням Археографічної комісії та діяльністю вчених-істориків університету Св. Володимира у Києві (В. Антоновича, М. Іванишева, О. Лазаревського, І. Каманіна та ін.). На теренах Галичини розвиток історичного джерелознавства пов'язаний з діяльністю Д. Зубрицького, І. Вагилевича, С. Шараневича і, головним чином, М. Грушевського. Саме він, створюючи наукову історичну школу у Львові, пропагував серед своїх учнів індуктивний метод історичного пізнання, вимагаючи від них рухатися вперед від одиничного до загального, від часткового до цілого. І тільки на групах твердо встановлених фактів виводити загальні висновки, які б піддавалися критичній перевірці. Нічого не приймати на віру, перевіряти факти, а до джерел ставитися з обережним скептицизмом. Аналізувати і порівнювати їх, вишукуючи зерно правди⁵. М. Грушевський надавав особливу увагу виданням джерел до історії України, а тому й розвинув археографічну діяльність. Результатом його зусиль стало серійне видання “Жерела до історії України-Руси”. У зв'язку з цим він направляє своїх учнів вивчати іноземні архіви, зокрема Відня, Кракова, Москви, Бухареста. Вчений підготував плеяду талановитих учнів, які вагомо прислужилися українському джерелознавству. Серед них привертає увагу постать відомого українського історика, публіциста, педагога, професора Мирона Кордуби. На жаль, його науковий доробок належним чином не вивчений, а зацікавлення методологією історії, теорією джерелознавства та праці з цієї проблематики надалі невідомі науковому загалу.

Згадують ім'я М. Кордуби, представника Львівської історичної школи М. Грушевського, автори підручника “Історичне джерелознавство”⁶. Між тим, М. Кордуба, по суті, був один з перших українських вчених, котрий зацікавився питаннями теорії джерелознавства. На жаль, у сучасній українській історіографії попри численні видання і перевидання праці деяких відомих істориків попередніх генерацій все ще лежать в рукописах без руху, хоча могли б заповнити прогалини в наших знаннях про минувшину.

На рубежі XIX–XX ст. вплив позитивістської історіографії, яка базувалася на визнанні пріоритету джерела у історичному дослідженні, був визначальним для всієї Європи, в тому числі й для України. У праці “Методологія історії”⁷ питанням евристики (у авторському тексті – „гевристика”), М. Кордуба присвятив першу частину роботи. Необхідно зазначити, що під “евристикою” вчений розумів джерелознавчу евристику, яка “...розробляє теорію і методику пошуку джерельної інформації”⁸.

Як відомо, джерелознавство виконує дві основні функції: 1) евристичну (пошук, огляд, класифікація окремих видів і груп джерел), – власне ці питання порушує М. Кордуба у своєму навчальному посібнику “Методологія історії”; 2) методико-аналітичну, що включає критику джерел, їх аналіз, розробку методів здобуття інформації, встановлення її достовірності. Центральне місце тут посідають проблеми походження джерел, історія їх створення, авторство. М. Кордуба не оминув увагою і ці питання. У неопублікованій праці професора під умовною назвою “Розмежування і поділ історичного предмету”⁹ ґрунтовно розглянуто проблеми аналізу та критики історичних джерел.

Принагідно зауважимо, що учений цікавився не лише теоретичним джерелознавством. Свідченням цього є його лекційний курс з джерел до історії України¹⁰, де він детально проаналізував їх, виділивши наступні періоди: первісна доба, князівська доба, доба литовсько-руська, козацька та нова доба¹¹.

Цікавився М. Кордуба також різними видами джерел під кутом зору історичного розвитку. Спробуємо простежити, як він пояснював проблему функціонування джерел у інтелектуальних сферах різних епох. Так, у стародавні часи, на думку історика, існував єдиний вид джерел – переказ у формі оповіді, або пісні¹². Для доби Середньовіччя та Відродження домінуючим історичним джерелом могло бути лише писемне джерело, оскільки в ті часи панував культ складеної зі знаків природи писемності¹³. М. Кордуба підкреслював, що повсюдно „...користувались записками і замітками, відтак деколи втягали між жерела ще й написи та грамоти, поза се не виходив ніхто з істориків”¹⁴, тобто існував підвищений інтерес до джерел, а це у свою чергу віддзеркалювало процес поступового становлення історичної науки як окремої галузі гуманітарних знань.

В пізньому Середньовіччі та в епоху Відродження було започатковано збирання, колекціонування і систематизація пам'яток духовної культури предків. Проте, як зазначав М. Кордуба, історичні джерела залишались в основному недоступними для вивчення, оскільки були розкидані по численних приватних бібліотеках та архівах. Окрім того, низку документів спеціально приховували, про існування яких ніхто не здогадувався. Складення опису, „...всіх жерел потрібних для вивчення якогось питання тоді було річчю неможливою”¹⁵. Варто додати, що важливим нововведенням гуманістів стало запровадження історичної критики. Вона була породжена потребою відновлення спотворених текстів античних авторів, а також недовірою до літератури всієї попередньої епохи, яку вони називали часом „готичного варварства”¹⁶. Гуманісти змінили ставлення до джерела – документу, висунувши гасло „Ad fontes” („До джерел”). Вони вимагали ознайомлення з оригіналом і не довіряли усним переказам, концентрували увагу на писаних джерелах¹⁷. М. Кордуба зауважував, що пристрасть до збирання документів переслідувала не лише вчених, духовних осіб, але й приватних колекціонерів. Застосовуючи різні методи (іноді крадіжки) вони створювали т. зв. „наукові кабінети”¹⁸. Позитивним фактом вбачав історик підтримку і продовження „антикварного напрямку” монархічними династіями. Перевагу цих колекцій М. Кордуба пояснював тим, що їх не продавали і не ліквідували по смерті власника, а навпаки, постійно збагачували.

Вчений зокрема наголошував на тому, що ренесансна наука збагатилась зовнішньою критикою історичного джерела, що, в свою чергу, дозволило зробити вагомий крок на шляху до вивчення минулого.

Інша ситуація складається в епоху раціоналізму, оскільки підставою для знань про минуле людства було не джерело, а саме раціональне мислення, як сукупність логічних операцій, спрямованих на моделювання історії¹⁹. Джерело повністю підпорядковувалося завданням „історіописання”, і, лише будучи прив'язаним до історичних оповідей, воно з'являлося в культурологічному контексті епохи²⁰. На думку київської дослідниці О. Ковальчук, у добу Просвітництва історичне джерело постає, як щось невпорядковане, хаотичне, таке, що містить багато несуттєвого. Щоб бути підставою для знання, цей матеріал

потребує “пропущення” через комплекс раціоналістичних методик²¹. Особливістю доби Просвітництва, як вважав М. Кордуба, було зарахування до історичних джерел речових пам’яток, предметів мистецтва і культури, переказів очевидців. Історик писав: “Стали всесторонньо вихіснювати написи і грамоти, між історичні жерела попали монети, різні продукти мистецтва, цлові і рахункові записи, мова, звичаї, релігійні вірування²²”. Вчений відзначав, що „...в цю епоху використовували як історичні джерела, карти, генеалогічні таблиці, що безперечно є результатом їх упорядкування та осмислення. Для цієї доби не так цікавий наратив, обтяжливий подробицями і деталями, як наратив – результат абстрактного мислення, переосмислення”²³.

Спостерігаючи за роботою істориків-початківців, вчений констатував, “...початкуючі марнують енергію та час, забираються до цієї роботи повільно, з трудом, марнують час на пошукування там, де не можуть нічого потрібного найти для себе, а залишають на боці важливі для даної справи інвентарі²⁴”. Це спонукало історика до роздумів, як допомогти молодим дослідникам та як загалом зробити евристику простішою. Проблема пошуку джерел стояла гостро не лише у молодих adeptів історичної науки. Враховуючи власну обізнаність, М. Кордуба наголошував: „...повсякчасний досвід показує, що першештво тих безмежно утяжливих пошукувань часто відлякує навіть визначних людей від історичних дослідів”²⁵. На його погляд вчений постає перед альтернативою: писати працю правдоподібно, але на підставі неповної джерельної бази, або займатися пошуками часто безрезультатно та гаяти час. Тому історик рекомендував, особливо початкуючим дослідникам, користуватися бібліографічними виданнями, при цьому оптимістично наголошував, що “...недостача теперішніх засобів гевристики не є нічим конечним, не є лихом котрого не можна усунути”²⁶. Він вважав, що “евристична робота” розвивається у двох напрямках: 1) щорічне збільшення описових каталогів архівів та бібліотек; 2) працівники наукових товариств стали дієво пропагувати та проводити пошукову роботу історичних джерел, серед яких М. Кордуба, виділив діяльність німецького товариства „*Monumenta Germaniae historia*”, що активно відшукувало писемні джерела до історії Німеччини. Він також залишався переконаним, що в разі правильно методично

організованої інвентаризаційної роботи архівів та бібліотек та залучення кваліфікованих спеціалістів, можна швидко провести цю роботу.

Враховуючи власний досвід, М. Кордуба вважав великим позитивом вільний доступ до Ватиканських архівів. Він мав можливість там працювати і підібрати документи з історії української унійної церкви XVI – початку XVII ст.²⁷.

Центральне місце серед проблем джерелознавства посідає теорія історичного джерела. Вона включає визначення поняття джерела, з'ясування його природи та сутності. М. Кордуба, зосередивши увагу, на питанні дефініції історичного джерела підкреслював, що єдиної думки з цього приводу не існує²⁸. Історик навів визначення, зроблені відомими науковцями. Зокрема, він цитував Ш. Ланглуа та Ш. Сеньобоса, які вважали, що історичні джерела – це “...слід людської думки і діл, оставлені давними поколіннями²⁹”.

З погляду М. Кордуби, таке трактування є недосконалим і неповним, оскільки думку і діло, не варто ставити на один щабель. І поняття “сліду”, у даному контексті, також залишалось незрозумілим для М. Кордуби. Він зауважував, “відтак і питання про „слід” не ясне, думки і діла, котрі оставляють “...слід” в думаючій і ділаючій суб’єктивні, можуть бути недоступні для сприйняття історика”. Продовжуючи міркування, вчений додавав, що “...не кожний „слід” думки або ділання людини можна назвати історичним джерелом, а лишень такий, котрий потрібний для відтворення факту, історичне значіння якого або припускається, або вже основане³⁰”. Отже, історик був переконаним, що думки і дії, які залишають після себе „сліди”, у діючому чи мислячому суб’єкті, можуть бути недоступними для сприйняття історика.

Дефініція історичного джерела, запропонована Е. Бернгеймом, в якій за словами М. Кордуби, джерела він розглядав як “...висліди людської діяльності, котрі або вже з гори призначені до пізнання і доказу історичних фактів, або особливо до цього надаються, завдяки своєму існуванню, повстанню та іншим обставинам” видалась йому теж “...не зовсім вдоволяюча”. Вказуючи на недоліки такого підходу, український вчений стверджував, що результати суспільної діяльності, якщо їх тлумачити як психічні прояви людини, можуть залишатися недоступними для дослідника, а щоб стати джерелами, вони повинні бути реалізованими.

Загалом М. Кордуба підсумовує, що “...ця дефініція переладована додатковими поняттями, значіння котрих доволі темні”³¹.

Аналізуючи визначення історичного джерела М. Гандельсмана, учений робить висновок, що він “...переповідує лишень дефініцію Ланглуа і Сеньобоса”³².

Дещо вдальшим М. Кордуба визнав твердження О. Лаппо-Данилевського, згідно з яким історичне джерело – це “...кожний реальний предмет (об’єкт), котрий ми розуміємо не із-за нього самого, а для того, щоби здобути знання про другий предмет (об’єкт)”³³. Російський історик розглядав джерело як реалізований продукт людської психіки. Варто зауважити, що в той час це був якісно новий підхід до оцінки джерел. Суттєво, що Кордуба звернув увагу на два основні напрямки у трактуванні поняття історичного джерела. Перший – позитивістський, що розглядає джерела як “речі”, які містять факти, котрі необхідно збирати та вивчати. Другий напрямок – неокантіанський, що розглядає джерело як продукт індивідуальної людської психіки. Його прихильники на перше місце висувають інтуїцію історика у тлумаченні фактів, зафіксованих у джерелі³⁴. Зрештою, М. Кордуба подав і власне тлумачення історичного джерела, яке, на його думку, представляє “...реалізований продукт людської психіки, пригожий для розсліду фактів з історичним значінням”³⁵. Втім видається, що таке трактування історичного джерела є дещо звуженим, оскільки воно відображає радше внутрішній, душевний стан людини, у той час, як історичні джерела є продуктом її практичної діяльності. Сучасна наука розглядає історичне джерело як носія історичної інформації, що виник у процесі розвитку людини і природи й відбиває той чи інший бік людської діяльності³⁶.

Однією з основних проблем теоретичного джерелознавства є **класифікація джерел**. М. Кордуба у праці “Методологія історії” під заголовком “Систематика” спробував розглянути питання диференціації історичних джерел, поділу їх на групи та різноманітні підходи, які при цьому застосовувалися. Історик констатував, що можна простежити кілька способів класифікації джерел, але при цьому наголошував, що „...за найбільше загальну підставу до поділу жерел можна пізнати їхню вартість для історичного пізнання”³⁷, оскільки, на думку ученого, основне завдання джерелознавства полягає у перевірці достовірності

факту, почерпнутого з досліджуваного джерела.

Із систематизації джерел, застосованої М. Кордубою, помітно, що неабиякий вплив на нього справила класифікація, якої дотримувалися Е. Бернгейм і О. Лаппо-Данилевський. Немає сумнівів, що праці німецького і російського істориків були позитивно сприйняті М. Кордубою. Про це свідчить запис у його, і на жаль, неопублікованому щоденнику: "...попри Бернгейма, прорубувався крізь незвичайно несправно написаний підручник Лаппо-Данилевського і дещо читав"³⁸.

Звертаючись до емпіричного поділу історичних джерел Бернгейма на *залишки (überreste) та перекази (tradition)* (тут і далі курсив наш. – У. В.) варто зауважити, що цей поділ був особливо характерним для світової історіографії на зламі XIX–XX ст., хоча з'явився дещо раніше.

Класифікація джерел впливає з особливостей самого історичного пізнання, його методу, об'єкта і предмета. Так, джерело, назване *переказом*, становить "перероблення" спостережень і спогадів у розповідь або переказ, передавання якого може бути усним чи писемним, в живописі чи скульптурі. На думку М. Кордуби, *історичні перекази* – це джерела, які створені з метою передати майбутнім поколінням знання про минулі події. При цьому, він висловив своє ставлення до класифікації *історичних переказів*, яку застосовував Е. Бернгейм, зазначивши, що той поділяв їх на *усні, письмові та образотворчі*. Оскільки цю схему М. Кордуба запозичив у Е. Бернгейма, стисло зупинимося на класифікації *історичних переказів*, запровадженій німецьким вченим.

Е. Бернгейм розрізняв: 1) *усні перекази* (до яких відносив пісні, оповіді, саги, легенди, анекдоти, приказки, крилаті вислови). Принагідно зауважимо, що сьогодні історики модерних, індустріальних суспільств скептично ставляться щодо цінності усних традицій для реконструкції минулого. Мало хто визнає усну традицію корисною ілюстрацією і погодиться, що такі матеріали можуть стати чільними у вивченні задокументованих модерних суспільств. Усна традиція стає дедалі менше вираженою, натомість культура рухається до масової писемності, хоча частка усної традиції може зберегтись у писемному середовищі³⁹. 2) До *писемних переказів* Е. Бернгейм зараховував: історичні

надписи, генеалогічні таблиці, біографії, мемуари. 3) *Традиція у зображеннях* це – портрети, плани, герби, географічні карти.

На думку М. Кордуби, *історичні традиції*, на відміну від *залишків культури*, подають історикові менше знань про факт. Продовжуючи свої міркування, М. Кордуба стверджував, що в *історичній традиції* факт не відтворюється, а лише згадується, отже *традиція*, за словами автора, це лише відтворення факту у думці або згадка про нього. Поряд з тим, учений додавав: „...щоб стати доступним історикові, ця згадка мусить бути реалізована”⁴⁰.

Другий вид джерел – *залишки старовини*, які являють собою часто безпосередні результати самих подій. На думку М. Кордуби, *залишки* – це матеріали, що дійшли до нас безпосередньо із минулих часів, тобто виникли без будь-якого наміру зберегти пам’ять про давні події (наприклад, фізичні рештки людей і тварин, предмети виробництва, звичаї, ділова документація, листування). Інакше кажучи, *залишки* є німими, і відомості з них ми одержуємо лише на підставі висновків про ті події, які їх спричинили та створили.

Опираючись на міркування О. Лаппо-Данилевського, М. Кордуба зауважив, що під *залишком культури* можна розуміти безпосередній результат тієї діяльності людини, яку історик повинен брати до уваги при відтворенні історичної дійсності. *Залишок культури*, на його думку, варто розглядати як безпосередній результат певної психофізичної діяльності людини, її слід, збережений в образі, доступному для сприйняття історика.

Продовжуючи розгляд диференціації джерел, М. Кордуба розмірковував: „...чим більше останок може дати історикові безпосереднє знання про факт, тим більше значення воно має для нього”⁴¹. Услід за О. Лаппо-Данилевським, М. Кордуба схилився до думки, що залишки культури поділяють на три групи, а саме: *репродукції, пережитки, твори культури*. Зупинимось на їх розгляді детальніше. *Репродукції*, за словами автора, це ті залишки культури, які за допомогою людей можуть відтворюватися, повторюватися, вони не втратили своєї актуальності.

До *репродукції* культури М. Кордуба був схильним зараховувати мову, звичаї та обряди, яких ще дотримуються. На думку ученого, цілком очевидно, що саме репродукції культури можуть дати історикові безпосереднє знання про обставини, які спричинили

факт. Мова як репродукція культури є одним з безпосередніх результатів психофізичної діяльності людини, оскільки вона може відтворюватися цілими поколіннями. Як стверджував М. Кордуба, мова цілої групи споріднених народів або мова кожного народу визначається великою стійкістю. На його думку, у мові будь-якого народу можна відшукати багато застарілих слів та висловів, які все ж таки можна відтворити. Тому вони також є репродукціями культури, і на їх основі можна, як вважав учений, „...судити про культуру давніх поколінь”. Необхідно додати, що проблеми „психології мови” також цікавили історика. Він констатував, що „...вона намагається з’ясувати особливості психічного складу, а се може мати дуже важливе значення, для виявлення її історії”⁴². З огляду на те, що велика кількість слів протягом тривалого часу залишалась незмінною, як щодо звукової форми, так і значення, то у такий спосіб „...кожен може легко давнішу форму відрізнити від теперішньої”⁴³. Принагідно вчений наводив приклад того, що українці здебільшого розуміють староукраїнську і, навіть, церковнослов’янську мови.

Окрім мови, репродукціями культури можуть слугувати традиції, повір’я, звичаї, які ще існують на час дослідження. М. Кордуба закликав до їх вивчення, щоб з’ясувати їхнє значення в минулому. При цьому є очевидним, що у багатьох випадках історик, по суті, не має репродукцій культури для дослідження, адже з плином часу вони перетворюються у пережитки або й зовсім зникають.

За визначенням ученого, *пережитки* – це залишки культури, які „...заховують ще деякі сліди давнього життя також ще і в тій добі культурного розвою, з котрого вони вже давно не знаходяться в повній гармонії”⁴⁴. Як приклади пережитків культури він розглядав деякі елементи мови, різні обряди, норми, звичаї.

До *пережитків* учений також зараховував різні ігри, звичаї, обряди (наприклад весільний звичай викрадання нареченої). Історик вважав, що у деяких випадках поняття *пережитка* наближується до поняття символу (звичай приносити в жертву звірят, зроблених з тіста, замість самих звірят).

Твори культури – це третя група, яку виділив М. Кордуба із *залишків*. Відтак під ними він розумів здобутки культури минулого. На його думку, „...вони не мають здатності відтворюватися чи

повторюватися, хоча очевидно, що з них можна фабрикувати копії, твори культури збереглися, але як такі продукти культури, котрі самі по собі не живуть, не розвиваються, але можуть мати вплив на наступні покоління⁴⁵». До цієї групи джерел М. Кордуба відносив предмети старовини, літературні твори, документи. Учений зазначав: «...історик, властиво беручи річ, не знає, безпосередньо, яку мету мав її творець, як він її робив, але лише здогадується про її призначення⁷⁴⁶». Повісті, романи, поезію, драматичні твори – все це історик зараховував до залишків, з характерними ознаками творів культури. На його думку, кожен літературний твір – це „останок”, на підставі якого можна судити про ідеї, смаки, настрої автора, його наміри та ідеали. Поряд з тим, М. Кордуба застерігав, що літературний твір може мати велике значення для дослідження історії людської психіки, настроїв у певний період, але при цьому не мати цінності як історичний переказ, для реконструкції того факту, про який іде мова. Окрім того, історик зараховував до творів культури – ділові листи, канцелярські акти, нотаріальні книги.

Поділ джерел на залишки та традиції має умовний характер, оскільки обидві ці групи є носіями первинної інформації про події і їх відображення у свідомості і в пам’яті людей. У кожному випадку історик повинен з’ясувати, по відношенню до яких конкретних явищ, подій джерело виступає як залишок, а до яких як традиція⁴⁷. На думку Г. Швецової-Водки не можна повністю відхилити поділу історичних джерел на залишки і перекази, наголошуючи на відносній приналежності джерела до залишків або переказів. Цей поділ має значення для кожного конкретного історичного дослідження, отже зберігає своє методологічне значення⁴⁸. У різних класифікаціях історичних джерел, які виникли пізніше, поділ на залишки і перекази застосовувався не завжди, і не так чітко або ж лише відносно писемних джерел.

М. Кордуба вирізняв і охарактеризував також інші напрямки систематизації історичних джерел. Зокрема він детально зупинявся на класифікації О. Лаппо-Данилевського, який поділив джерела як такі, що “зображують факти”, і такі, що “позначають факти.” Спробуємо з’ясувати у чому полягає їх суть.

Звертаючись до міркувань О. Лаппо-Данилевського, М. Кордуба пояснював, що при сприйнятті джерела, матеріальна форма якого відображає факт у його останках (наприклад, у кольорах

чи звуків), історик зазнає вражень, однорідних з тим, якщо б він сприймав сам факт, а не лише джерело. Отже у тлумаченні ученого, це – “джерела, що зображують факт”. “Джерела, що позначають факт”, у його розумінні, це джерела, при дослідженні яких історик не має можливості сприйняти збережений образ даного факту. Лише за допомогою будь-яких знаків (здебільшого писемних), що символізують минулий факт в матеріальній формі, історик змушений конструювати образ того факту, для його подальшого вивчення⁴⁹.

Пропоноване М. Кордубою групування джерел, де за основу взято критерій їх наближеності до подій та фактів, змушує зупинитися на проблемі історичного факту загалом. Одне із центральних місць серед теоретичних проблем історичної науки займає визначення “історичного факту”, оскільки прямо пов’язане з проблемою достовірності історичних знань в цілому⁵⁰. По-перше, факт – це реальне явище, подія, це те, що мало місце в житті. Як зазначав А. Санцевич, фактом ще прийнято називати відбиток якихось елементів дійсності у людській свідомості⁵¹. Наведені твердження свідчать, що у першому випадку факт – це подія, а у другому – форма наукового пізнання.

У зв’язку з цим, варто знову звернутись до теоретичної спадщини О. Лаппо-Данилевського та його інтерпретації факту, оскільки це слугувало однією з важливих підвалин для розуміння суті історичного факту М. Кордубою. Згідно з російським ученим, під терміном „історичний факт” треба розуміти переважно вплив свідомості даної індивідуальності на середовище, а надто на суспільне середовище. У його концепції основою історичної побудови постають причинно-наслідкові елементи факту. Комбінуючи елементи і згуртовуючи факти, історик здійснює історичну побудову. Зрозумілий пізнанню фрагмент історичної реальності – історичний факт, як правило, не виступає предметом безпосереднього спостереження і подається лише через джерело, яке в свою чергу потребує перевірки на істинність⁵². М. Кордуба усвідомлював усю складність історичного факту, адже його можна розглядати з різних боків. Факт повертається до дослідника різними своїми гранями, залежно від підходу до нього, цілей історика, його поглядів. Жоден історичний факт не існує сам по собі, а є частиною ширшої системи. Іншими словами, поза межами

цієї системи факти не існують, а розпорозуються⁵³. Вилучення окремих фактів з контексту об'єктивної дійсності – складна справа. Нерідко це може призвести до його неправильного розуміння, факт може втратити свій сенс. Варто зауважити, що М. Кордуба не акцентував увагу на питанні „історичного факту”, а торкався його лише у контексті класифікації джерел.

Важливо зазначити, що український історик, як і його російський попередник О. Лаппо-Данилевський, вважав, що джерела, ті що “зображують факт”, і ті, що “позначають факт”, можуть перехрещуватися з поділом джерел на залишки та перекази.

Виходячи з цих загальних спостережень щодо поділу джерел, запропонованого М. Кордубою, варто додати, що у сучасному джерелознавстві “як критерій типологічної класифікації джерел історичного походження береться “явище”, тобто їх форма, зовнішні властивості й ознаки джерела, доступні для первинного сприйняття”. Для цієї класифікаційної схеми важливу роль відіграють знакові системи, зокрема такі її елементи, як предмет, зображення, слово, звук. За цією схемою виділяють шість типів: речові джерела, словесні (вербальні), зображувальні, звукові, поведінкові, конвенціональні⁵⁴.

Широке відображення у працях М. Кордуби знайшли **питання критики та аналізу історичних джерел**. Безперечно, позитивісти зуміли довести техніку критики та методіку виявлення фальсифікатів і недостовірних свідчень до досконалості⁵⁵. Ш. Ланглуа та Ш. Сеньобос критикували тих істориків, які нехтують аналізом джерел, зауважуючи, що основною причиною природної легковажності слугує лень. Значно зручніше повірити, а ніж розбиратися, признати, ніж критикувати, накопичувати документи, ніж досліджувати. Не критикувати джерела, на їх думку, приємніше, ніж критикувати, тому що критикуючи, історик жертвує ними, а приносити в жертву документ, тому, хто його виявив дуже складно⁵⁶. Подібно, як і французькі вчені, М. Кордуба також обурювався істориками, які, за його словами, ігнорують критику джерел. У листі (від 30.08.1927 р.) до свого учителя М. Грушевського, він називає М. Костомарова та Л. Кубалю „безкритичними істориками”, для яких критики джерел не існувало⁵⁷. Варто додати, що власне М. Грушевський як

історик-документаліст заклав „повагу” до джерел у М. Кордуби. Можливість об’єктивності в історії, вважав М. Грушевський, створюється рядом факторів та спеціально організованим дослідницьким процесом. На перший план він висував критичне джерелознавство⁵⁸.

У будь-якому випадку історик мусить бути послідовним у критичному підході до джерел. Ділячись досвідом, М. Кордуба зауважував, що джерело не можна досліджувати у відриві від тієї історичної реальності, в якій воно виникло, оскільки на ньому лежить відбиток того часу, тієї епохи, за якої воно створено. Тому історик мусить володіти певною здатністю переноситись уявою в інші місця й країни, гіпотетично зміщуватися в інший час. Епоха, яку він вивчає, стає його сьогоденням, центром його часової перспективи. Одна й та ж людина за різних обставин може створити документи чи твори, які відрізняються один від одного не тільки формою, а й оцінками. М. Кордуба звернув увагу на те, що будь-яке писемне джерело, створене певним автором, який, без всякого сумніву, мав власний погляд на події, про які писав.

Як й інші вчені, М. Кордуба вважав, що праця з джерелами починається зі зовнішньої критики. Дослідник зобов’язаний з’ясувати, що перед ним оригінал чи копія, вивчити його зовнішні особливості (водяні знаки, печатки, позначки, наявність інтерполяцій). Учений стверджував, що інтерполяції – це „... часткові фальс.[ифікати], котрі треба відділяти від автен.[тичного] тексту”⁵⁹. М. Кордуба застерігав від хибних висновків, оскільки часто в документах містяться автентичні додатки і дописки, які можна сприйняти за інтерполяції. Вчений констатував, що іноді на підставі виявлення зовнішніх особливостей документа можна зробити попередні висновки про фальсифікат.

Наступним важливим етапом критики джерел є прочитання тексту. Складність цього завдання залежить від багатьох чинників: від віку документа, його фізичного стану, особливостей письма. Вивчення та дослідження писемних джерел вимагає спеціальної палеографічної підготовки. Як зазначив М. Кордуба, „...для різних завдань критики, при дослідах автентичності служать: палеографія, дипломатика, сфрагістика, філологія⁶⁰”. На думку історика, палеографія „...дає нам не лише спромогу відчитати давні рукописи, писані часто зовсім відмінним від теперішнього

почерком з різними знаками і скороченнями, але й помагає на підставі роду і характеру письма бодай приблизно означити час написання, тих рукописів, в яких бракує всіх інших підстав для хронології⁶¹”.

Оскільки найбільшу цінність для історика становлять ті джерела, в яких відображена первісна інформація, М. Кордуба ділить джерела на первісні та похідні, залежно від того, яку інформацію несе в собі кожне конкретне джерело. Вчений звертає увагу на те, що первісне джерело “...стоїть ближче до даного факту, дає безпосереднє свідчення про факти”⁶². Для пояснення М. Кордуба наводить приклад, щодо можливого опису пожежі. Первісним джерелом можна вважати враження очевидця відразу після пожежі. А похідне джерело “...стоїть далі факту і переказує нам відомості, котрі йому були переказані кимсь іншим”⁶³”. Ось чому первісні джерела за своєю суттю є незалежними, а похідні – залежними. М. Кордуба наголошував, що потрібно обов’язково розрізняти похідне і первісне джерело, під час критики писемних традицій. Для цього він рекомендував з’ясувати час і місце виникнення, автора, відтак, уважно читаючи, вияснити: чи він був наочним свідком, чи опирається на інші джерела. Можливий варіант, коли перед істориком одночасно є два джерела, одне з яких первісне, інше – похідне. У такому разі, необхідно докладно проаналізувати текст обох джерел і, зіставляючи погляди авторів, тим самим наблизитися до об’єктивності. Цілком очевидно, що “...кілька людей, що переживають подію, ніколи не схоплюють всіх її моментів в той сам спосіб, отже і не переповідають всіх моментів так само, коли кілька людей не зависимо від себе про те саме розказують, вони ніколи не роблять сього в тій самій формі”⁶⁴.

Зрозуміло, що універсальних прийомів встановлення первісного джерела не існує. М. Кордуба вважав, що аналіз змісту джерела є одним з пріоритетних, тому обґрунтовував необхідність його проведення, зокрема він констатував: коли немає схожості форми, потрібно дивитись – чи є схожість змісту. “Коли кілька джерел, з великого комплексу подій, вибирають ті самі моменти з більшого простору часу, і ті самі події, то [джерела] зависимо, бо годі припустити... що ті самі події не лише намічувалися, але й вважали варті згадки”⁶⁵.

Прочитавши текст, можна переходити до встановлення часу і

місця його створення, а також автора. Як стверджував М. Кордуба: “...коли нема сумнівів про автентичність, приступаємо до означення (походження) джерела”. На його думку, історику потрібно перед собою поставити 4 запитання: де і коли виникло („де і коли повстало”), хто автор („від кого походить»); об’єктивне чи суб’єктивне („зависиме (оригінал) чи независиме”⁶⁶).

Надзвичайно важливо уточнити або з’ясувати час і місце появи джерела, особливо це складно щодо тих залишків культури, що належать історії мистецтва чи археології. М. Кордуба зазначав: “...се [необхідно] не тільки в археол.[огії] чи істор.[ії] мистецтва, але й в письмен.[ній] традиції”. Очевидно, що письмові джерела часом є недатовані. Учений констатував: “...довгі століття не було в звичаю датувати літературні продукти, навіть акти, грамоти, закони, протоколи сеймів часто без дат”⁶⁷. Відтак, історику доводиться особисто встановлювати чи уточнювати дату появи джерела. Для цього М. Кордуба пропонував провести зіставлення з документами, які мають точну дату, вивчити події та осіб, які згадуються у документі. Розшукати згадку про час і місце створення джерела можна в інших джерелах. Прикладом може слугувати лист, який явно є відповіддю на інший датований лист. На думку М. Кордуби, час і місце походження джерела також можна з’ясувати, у разі присутності у досліджуваному документі посилань на відомі історику події, як за місцем, так і за часом.

Кожна епоха і місцевість містять у своїх проявах відмінні риси, які можна розпізнати, тому учений стверджував “...кожда доба має свій питомий характер... деякі прояви виступають так виразно, що по них можна й рік означити (по їх присутності, чи браку)”⁶⁸. Запропонованим шляхом можна отримати лише умовні дослідження і визначити не раніше (*terminus post quem*) і не пізніше якого (*terminus ante quem*) часу воно могло виникнути. У такий спосіб встановити верхню та нижню хронологічні рамки створення джерела.

Місце створення джерела, за словами ученого, “...також важне, але часто не подане”⁶⁹. З огляду на це, він підкреслював важливість знання мов, різних засобів письма та специфіку застосування мовних діалектів. У ході критичного аналізу, М. Кордуба підкреслював важливість встановлення авторства. Пізнати та зрозуміти автора джерела означає зрозуміти чужу

свідомість і його внутрішній світ. Цілком очевидно, що джерела містять інформацію не лише про певний історичний об'єкт, а й про суб'єкт, тобто його автора. Історик зауважував: "...коли знаний [автор], треба зібрати всі відомості про його особу"⁷⁰. У такий спосіб, вчений вважав, що уточнення біографічних даних, посада, коло інтересів мають принципове значення для аналізу джерела. У період середньовіччя, за словами М. Кордуби, автори дуже рідко підписували свої твори. Велика кількість документів пізнішого часу також не персоніфікована, що безперечно ускладнює роботу з ними. Він додавав, що тогочасні автори нерідко використовували псевдоніми, криптоніми або взагалі видавались анонімно. Як приклад М. Кордуба наводить Панаса Мирного, Марка Твена та інших. А загалом, наголошував учений, "...псевдоніми [живаються] набагато частіше, ніж думають"⁷¹.

При встановленні авторства використовуються різноманітні методичні прийоми. Учений констатував, що "...при письмових джерелах в гру входить письмо, мова, стиль, уклад, погляди, зміст"⁷². Це пояснюється тим, що кожен автор має свій почерк, індивідуальний стиль викладу думок, особливості мови. Порівняння різних варіантів рукописів, на думку дослідника, можливе лише при наявності оригіналу. Зазвичай, встановлення авторства є складною справою, тому дуже важливим є виявлення елементів стилістичної своєрідності, зокрема застосування певних граматичних форм: "Шукаючи за автором анон.[імного] твору, порівнюють його з творами якогось сучасника, знаходять чимало схожостей у висловах і стилі – заключають на спільність авторства, не розрізняючи між особистими прикметами і прикметами загальними (галузь літератури, час)". Тому М. Кордуба рекомендував: перед тим, як досліджувати джерело, "пізнати стиль і мову доби" і, зокрема, врахувати ту обставину, що в період середньовіччя автор писав про себе в третій особі.

На думку М. Коруби, вивчення змісту джерела, також допомагає встановити авторство. Учений вважав, що у процесі аналізу можна віднайти сюжети і теми, з якими могла бути ознайомена лише певна особа або певне літературне середовище. Пояснюючи це, вчений слушно зазначав, що "...напряма смаку, погляди, сфера інтересів того самого кружка [середовища] змінюються, що та сама особа з часом змінює свої погляди, стиль, а навіть характер

письма, що той сам автор, в той сам час змінює свій стиль і спосіб укладу відповідно до предмета про котрий пише, і публіки до котрої звертається”. Коли немає можливості порівняти з іншими джерелами, то за словами автора, потрібно шукати відповідь у самому тексті, адже “...ніхто не зможе замаскувати своїх життєвих поглядів, відносин часу”. Якщо ж не вдається встановити авторство на підставі наведених вище ознак, у такому випадку М. Кордуба пропонував обмежитися загальними означенням особи, “...бо це важливе для внутрішньої критики, автор світський, чи духовний, єпископ чи полководець, високий достойник, чи простий”⁷³. Складність встановлення авторства М. Кордуба проілюстрував на прикладі ситуації, що склалася навколо літопису Галла Аноніма. Добра обізнаність з цією темою у подальшому дала можливість ученому проводити спецсеминар, присвячений „Хроніці Галла Аноніма” для студентів історичного факультету Львівського університету⁷⁴.

Хоч і дуже стисло М. Кордуба все ж піднімає проблему інтерпретації тексту джерела. Мовне тлумачення включає його граматичне і термінологічне вивчення. Варто додати, що цьому етапу практично усі дослідники надавали важливого значення і називали цю особливу галузь наукових знань герменевтикою. Істориком важливо знати мовну систему та лексику того часу, який він вивчає. Відтак неправильне тлумачення кількох слів призводить до помилкових висновків. По суті, одні і ті терміни в різні епохи, а іноді і в один і той же період можуть мати різний зміст. Цими міркуваннями М. Кордуба обґрунтував необхідність філологічної підготовки для історика. Учений ділився своїми спостереженнями: “...відповідно до історичної доби і народу, історію якого досліджуємо, вимоги до знання мов є дуже різноманітні”. Розмірковуючи у такий спосіб, М. Кордуба зробив висновок, що “...чим більше філологічного вишколення, тим певніше і глибше зуміє історик вникнути в дух джерела”⁷⁵.

Долаючи традиційний позитивістський підхід, сучасна філософська герменевтика виходить далеко за межі тлумачення тексту. Мовний процес набуває потрійної семантичної автономії у стосунку до наміру мовця, до сприйняття його першими слухачами, до економічних, культурних, соціальних обставин, за яких він відбувається⁷⁶.

Складним елементом інтерпретації джерела є встановлення того, який саме зміст вкладав автор у свій текст чи зображення. Зрозуміти задум творця джерела, встановити, що саме він хотів висловити у відповідному джерелі – це квінтесенція інтерпретації⁷⁷.

Осмислюючи це питання, М. Кордоба пропонував власну методика встановлення їх справжності. Зокрема він зауважив, що багато помилок допускають при розпізнанні творів мистецтва. Усні перекази, на думку М. Кордуби, також містять багато міфологічних нашарувань. Тому, за словами автора, “...методика вимагає совісного розшукування найстарішої форми переказу і розсліду, чи сей переказ ймовірний, і до якої степені⁷⁸”. Зрештою, вчений наголошував на тому, що визначення справжності залежить від багатьох чинників, але універсальних прийомів встановлення автентичності джерела не існує.

М. Кордуба також піднімав проблему фальсифікації писемних традицій. Зокрема він звертав увагу на те, що, на його думку, аннали, хроніки, мемуари, життя святих, біографії періоду Середньовіччя піддавалися значній фальсифікації, зважаючи на користолобство їх авторів. Не вдаючись у деталі, обмежимося твердженням М. Блока, котрий писав: “...від простого і чистого вимислу до мимовільної помилки немало сходин. Хоча б через те, що можна помітити, як легко нісенітниця, яка щиро повторюється стає брехнею, якщо цьому сприяє випадок. Вимисел потребує розумових зусиль, яким чинить опір розумова лінь”⁷⁹. Очевидно, наскільки зручніше просто повірити вигадці, а ніж її аналізувати. Тому перевірка вірогідності наведених у джерелі свідчень вимагає ретельної роботи. При встановленні справжності джерела, М. Кордуба пропонував використовувати зіставлення наведених даних у документі з уже відомими науці, проведення аналізу узгодженості. Спираючись на власні знання та досягнення своїх сучасників та попередників, М. Кордуба виділив способи виявлення фальсифікатів. Він вважав, що перше – потрібно з’ясувати, чи збігаються зовнішні ознаки джерела (у відношенні мови, стилю викладу, літературній формі) з істинними (оригінальними) документами того часу. Далі – з’ясувати відповідність змісту і форми джерела характеру розвою даної доби. Історик зауважував: “...з тим, що знаємо з перевірених

джерел, чи не замовчано подій, які сучасник мусів би згадати, чи немає слідів знання пізніших подій⁸⁰».

Отже, Мирон Кордуба один з перших в українській історіографії початку ХХ ст. зацікавився теоретичним джерелознавством і зробив вагомий внесок у розробку його теоретичних засад. В основі методологічної системи, прихильником якої був М. Кордуба, лежав принцип критично-аналітичного документалізму. Особливу увагу історик звертав на аналіз та критику джерел. Враховуючи потреби і вимоги тодішньої історичної науки, М. Кордуба наголошував на опануванні архівної евристики, оволодінні основами критичного аналізу. Його праці з даної проблематики більшою мірою мали інформативний характер. Їх значення полягало у тому, щоб пробуджувати зацікавлення до теоретичного джерелознавства у науковому середовищі. Сьогодні є всі підстави стверджувати, що маловідомі праці М. Кордуби є важливим складовим елементом для створення узагальнюючого дослідження із теоретичного джерелознавства.

1. *Зашкільняк Л.* Виклики сучасної історіографії. Світовий та український контекст // Україна модерна. – К.–Львів, 2005. – Ч. 9. – С. 7.
2. Источниковедение. Теория. История. Метод. Источники российской истории / И. Данилевский, В. Кабанов, О. Медушевская, М. Румянцева. – М., 2004. – С. 20.
3. Там же.
4. Там же. – С. 117.
5. *Педич В.* Основні напрями наукової діяльності історичної школи Михайла Грушевського у Львові (1894–1914). Багатокультурне історичне середовище Львова в ХІХ і ХХ століттях / За ред. Л. Зашкільняка і Є. Матерніцького. – Львів-Жешув, 2006. – Т. ІV. – С. 244.
6. *Історичне джерелознавство / За ред. Я. Калакури.* – К., 2002.
7. *Кордуба М.* Методологія історії. Виклади. – Львів, 1922. (Сьогодні відомий лише один примірник, що зберігається у Львівській науковій бібліотеці НАНУ ім. В. Стефаника. Лекційний курс М. Кордуби складається з 47 стор. тексту, записаного кількома невідомими переписувачами).
8. *Історичне джерелознавство...* – С. 465.
9. Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). – Ф. Р-2923. Кордуба Мирон Михайлович, історик, проф. Львівського державного університету. – Оп. 1. – Спр. 9. Розмежування і поділ історичного предмету. (Рукопис праці зберігається у фондах архіву. Варто зауважити, що відомості про цю роботу дуже обмежені. Цілком можливо, що неідентифікований рукопис є підготовчими матеріалами М. Кордуби для лекцій з методології історії у Львівському таємному університеті).

10. ДАЛО. – Ф. Р.-2923. – Оп. 1. – Спр. 41. Конспект лекцій з джерелознавства. Рукопис з 4-х зошитів. (Не вдалося з'ясувати, де саме М. Кордуба читав ці лекції. Оскільки текст написаний польською мовою, можемо припустити, що у Варшавському університеті).
11. Там само. – Арк. 3.
12. *Кордуба М.* Вказ. пр. – С. 4.
13. *Ковальчук О.* Джерелознавство в парадигмі епістем (від міфологічного до постмодерного) // Український історичний журнал (далі – УІЖ). – 2006. – №1. – С. 64.
14. *Кордуба М.* Вказ. пр. – С. 4.
15. Там само. – С. 13.
16. *Зашикільняк Л.* Методологія історії від давнини до сучасності. – Львів, 1999. – С. 69.
17. Там само. – С. 70.
18. *Кордуба М.* Вказ. пр. – С. 13.
19. *Ковальчук О.* Вказ. пр. – С. 66.
20. Там само. – С. 65.
21. Там само.
22. *Кордуба М.* Вказ. пр. – С. 4.
23. *Ковальчук О.* Вказ. пр. – С. 65.
24. *Кордуба М.* Вказ. пр. – С. 15.
25. Там само. – С. 16.
26. Там само.
27. *Гирич І.* Організація М.С. Грушевським археографічної роботи у Львівський період життя і діяльності // УІЖ. – 1997. – № 1. – С. 84.
28. Питання визначення історичного джерела займала одне з центральних місць серед проблем тогочасної теорії історії. Про це свідчить той факт, що відомі російські історики М. Кареев та О. Лаппо-Данилевський у своїх працях наголошували на цьому. М. Кареев зазначав, що “...навіть у джерелознавчій термінології, як історики, так й історицисти (автори методологічних концепцій. – У. В.) вагомо розходяться у поглядах”. Див.: *Кареев Н.* Теория исторического знания. – СПб., 1913. – С. 91. Трактуючи визначення джерела та відкидаючи дефініції відомих теоретиків історії, О. Лаппо-Данилевський додавав, що всі вони не зовсім вірні. Див.: *Лаппо-Данилевський А.* Методология истории. – СПб., 1913. – Вып. 11. – С. 371.
29. *Кордуба М.* Вказ. пр. – С. 1.
30. Там само.
31. Там само.
32. Там само. – С. 2.
33. Там само.
34. Історичне джерелознавство... – С. 67.
35. *Кордуба М.* Вказ. пр. – С. 3.
36. Історичне джерелознавство... – С. 68.
37. *Кордуба М.* Вказ. пр. – С. 20.
38. ДАЛО. – Ф. Р.-2923. – Оп. 1. – Спр. 2. Спогади. – Арк. 56.

39. Нові перспективи історіописання / 3 ред. П. Берка. – К., 2004. – С. 149–156.
40. Кордуба М. Вказ. пр. – С. 28.
41. Там само. – С. 21.
42. Там само. – С. 24.
43. Там само. – С. 25.
44. Там само. – С. 23.
45. Там само.
46. Там само. – С. 27.
47. Историчне джерелознавство... – С. 99.
48. Швецова-Водка Г. Співвідношення понять “документ” та історичне джерело” // Архіви України. – 2001. – № 4–5. – С. 47.
49. Кордуба М. Вказ. пр. – С. 20.
50. Коломийцев В. Методология истории. (От источника к исследованию). – М., 2001. – С. 38.
51. Санцевич А. Методика исторического исследования. – К., 1984. – С. 35.
52. Малинов А. ”Методология истории” А. Лаппо-Данилевского в контексте развития русской философии истории // Историческая наука и методология истории в России XX века. К 140-летию со дня рождения академика А. Лаппо-Данилевского. – СПб., 2003. – С. 227.
53. Коломийцев В. Вказ. пр. – С. 42.
54. Историчне джерелознавство... – С. 100–102.
55. Филюшкин А. Произошла ли методологическая революция в современной Российской исторической науке? // Историческая наука и методология истории в России XX века. К 140-летию со дня рождения академика А. Лаппо-Данилевского. – СПб., 2003. – С. 65.
56. Ланглюа Ш., Сеньобос Ш. Введение в изучение истории. – СПб., 1899. – С. 54.
57. Центральний державний історичний архів України у м. Києві (далі – ЦДАК України). – Ф. 1235. Грушевські – історики, філологи. – Оп. 1. – Спр. 552. Листи М. Кордуби до М. Грушевського. – Арк. 3 зв.
58. Тельвак В. Теоретико-методологічні підстави історичних поглядів Михайла Грушевського. – Дрогобич, 2002. – С. 126.
59. ДАЛО. – Ф. Р-2923. – Спр. 9. – Арк. 10.
60. Кордуба М. Вказ. пр. – С. 32.
61. Там само. – С. 39.
62. Там само. – С. 4.
63. Там само.
64. ЦДАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 552. – Арк. 9 зв.
65. Там само.
66. Там само. – Арк. 8.
67. Там само. – Арк. 9.
68. Там само. – Арк. 12.
69. Там само. – Арк. 9.
70. ДАЛО. – Ф. Р-2923. – Оп. 1. – Спр. 9. – Арк. 11 зв.

-
71. Там само.
72. Там само.
73. Там само.
74. Чорний В. Кафедра історії слов'ян Львівського університету ім. І. Франка: Заснування та перший період діяльності (1945– 1947 рр.) / Слов'янознавчі студії. – Львів, 2002. – С. 156.
75. Кордуба М. Вказ. пр. – С. 32.
76. Рюс Ж. Поступ сучасних ідей. – К., 1998. – С. 523.
77. Історичне джерелознавство... – С. 149.
78. ДАЛО. – Ф. Р.-2923. – Оп. 1. – Спр. 9. – Арк. 10.
79. Блок М. Апология истории или ремесло историка. – М., 1973. – С. 56.
80. ДАЛО. – Ф. Р.-2923. – Оп. 1. – Спр. 9. – Арк. 10.

Ulyana VELYKOPOL'S'KA

**THE THEORETIC ASPECTS OF THE SOURCE STUDIES IN
SCIENTIFIC LEGACY OF MYRON KORDUBA**

Myron Korduba, the famous specialist in the medieval history, was one of the first of Ukrainian researchers, who were interested in the problems of theoretical history. As a result of his work it was an educational supply named "The Methodology of History". The main attention in this supply is payed to the source studies and the auxiliary historical disciplines; at the same time its author gives a general review of the literature which is touching these problems. The work of M. Korduba is the first in the Ukrainian historiography special publication in methodology and methods of historical research.